

EN VEJLEDNING I HÅNDTERING AF USIKRE GRAVSTEN FRA A – Z

© Miljøhuset 2018 version 3 10/6 2018

VEJLEDNING I SIKRING AF GRAVSTEN

Baggrunden for denne vejledning	3
Den reelle risiko	3
Ansvar og økonomi	4
Kirkeministeriets udlægning	4
Handlepligt	4
Økonomi	4
Arbejdstilsynet.....	5
Arbejdstilsynet har afgivet påbud	5
<i>Begrundelse for påbuddet</i>	5
<i>Vejledning til at efterkomme påbuddet</i>	5
60 cm høje og et tryk på 35kg?	5
AT påbuddenes betydning for folkekirkens arbejdspladser:.....	6
Konkret fremgangsmåde	7
Gå de usikre sten igennem	7
APV på gravsten.....	7
RISIKOVURDERING	8
Tjekskema og vejledning i brug	8
Bearbejdning af resultaterne fra APVen	10
Indhent tilbud hos stenhuggere	10
Krav til stenhuggeren	10
Kirkegårdsvedtægten ændres fremadrettet.....	11
Eksempler på sikring af sten	11
Lodretstående sten.....	11
Skråtlægning af sten	11
Midlertidige løsninger	12
Kontrol.....	13
Hjælp til den arbejdsmiljøfaglige vurdering	13

Vejledningen er nyrevideret juni 2018

Foto: Miljøhuset

Baggrunden for denne vejledning er, at Miljøhuset systematisk har arbejdet med emnet i siden foråret 2017.

I den forbindelse har vi holdt møder med 3 landsdækkende stenhuggerkæder, mindre stenhuggerier, kirkegårdsledere, gravere, menighedsrådsmedlemmer og provstier.

I dette samarbejde har vi udviklet vores egne metoder, så ”outputtet” – en stenapv indeholder gravstedsnummer, billede af stenen, højde og bredde, en risikovurdering og oversigt over ejerforhold. Hele oversigten er sammentalt, så det samlede overblik kan bruges til at sende i udbud hos stenhuggerne.

I juni 2018 har vi rundet vurderingen af mere end 20.000 sten!

Den reelle risiko

En af grundene til, at der er kommet fokus på de usikre gravsten, er blandt andet en tragisk dødsulykke på en Københavnsk kirkegård i 2016, hvor et lille barn døde. Under vores arbejde med stenapv rundt om i hele landet, er der også kommet beretninger frem om andre alvorlige børneulykker.

På grund af den nye fokus begynder flere kirkegårde, at indberette arbejdsulykker i foråret 2017. Det gør, at Arbejdstilsynet får fokus på temaet, og de begynder, at udstede påbud først på Sjælland, men også senere i det øvrige Danmark.

Under vores mange besøg til stenapv, har vi fået rigtig mange historier om både alvorlige arbejdsulykker – men også om ”nærved” ulykker, hvor kirkegårdsansatte har fået større og mindre sten over sig, der i flere tilfælde har medført, at graveren ikke kunne komme fri ved egen hjælp.

Stenene vælter blandt andet, når ansatte skal ind og arbejde med fx hækkeklipping og rammer stenen med maskine eller egen krop. Men vi har også set større sten, der er væltet i stormvejr.

Foto: Miljøhuset

Ansvar og økonomi

Kirkeministeriets udlægning

Der har hersket en del usikkerhed om fordeling af ansvar og økonomi. Kirkeministeriet har i den forbindelse skrevet sådan til Odder Provsti i marts 2018:

Dødsfaldet i København og et påbud fra Arbejdstilsynet har givet anledning til, at landets gravstene skal sikres mod fremtidige tilsvarende eller andre alvorlige ulykker. Dette for at sikre både ansatte og besøgende på kirkegårdene.

Det er således menighedsrådets opgave at sørge for, at det ikke er forbundet med fare for mennesker at færdes på kirkegården. Tilsvarende har menighedsrådet som arbejdsgiver pligt til at sikre, at arbejdspladsen overholder de almindelige arbejdsmiljø-mæssige regler.

I tilfælde, hvor menighedsrådet vurderer, at der er gravsten, der kan være til fare for sikkerheden på kirkegården, skal menighedsrådet gøre gravstedsejeren opmærksom herpå. Menighedsrådet har således som udgangspunkt pligt til at varsle gravstedsejeren, før der iværksættes tiltag i forhold til at udbedre forholdet.

For så vidt angår gravsteder, der er i brug, tilhører gravminder på gravstedet gravstedsejeren, og det påhviler denne at sørge for at udbedre forhold, der udgør en sikkerhedsrisiko samt at afholde de udgifter, der er forbundet med ubedringen. Dette gælder også for gravsteder, hvor der er indgået en aftale om flerårig vedligeholdelse.

Kirkeministeriets udlægning betyder

Handlepligt

Menighedsrådet/kirkegårdsbestyrelsen har pligten til at kontrollere om sten kan vælte – både nu, men også senere.

Økonomi

Det er den til enhver tid aktuelle gravstedsejer, der skal betale udgiften. Det betyder, at stenene kan deles op i 2 kategorier:

- De privatejede (årsregninger og legater)
- De sten som kirkegården har ansvaret for: fx lapidarier, registrerede bevaringsværdige (fredede) sten, sten på nedlagte gravsteder hvor stenen ikke er fjernet osv

Kirkeministeriet skriver endvidere i deres brev i marts 2018, at der ikke generelt må bruges ligningsmidler til sikring af privatejede sten.

Arbejdstilsynet

	<p>Arbejdstilsynet har afgivet påbud</p> <p>Arbejdstilsynet interesser sig udelukkende for de ansattes sikkerhed, der hvor de arbejder, og hvor risikoen for at få usikre gravsten over sig, er til stede. Ejerforholdet er underordnet, det vigtige er, at det er kirkegårdens personale, der arbejder, hvor der er en risiko.</p>
---	--

I de sidste påbud fra efteråret 2017 og 2018 skriver Arbejdstilsynet blandt andet:

Begrundelse for påbuddet

Det er Arbejdstilsynets vurdering, at arbejdet på visse gravsteder, ikke kan udføres sikkerhedsmæssigt fuldt forsvarligt, idet der er fare for at opretstående gravsten kan vælte ned over de ansatte, med alvorlig legemsbeskadigelse til følge.

- *Mange af de opretstående gravsten var ikke sikret mod at vælte.*
- *De opretstående sten anslås til at veje fra 50 til 300 kg.*
- *Mange af stenene stod løst, således at de rokkede, hvis man skubbede let til dem.*
- *De ansatte (graver og medhjælper) arbejder (ofte knæliggende) tæt på gravstenene ved luge- og plantearbejde samt hækkeklipping mv. hvilket blev bekræftet af ledelsen.*

Ved besøget konstateredes at:

- *En del af gravstenene på gravstederne er opretstående, ofte på en sokkelsten.*
- *De har forskellig størrelse og vægt, men mange er > 1/2meterhøje, og vejer anslået mellem 50 og 300 kg.*
- *De var ikke sikret mod at vælte.*
- *Nogle af dem står skævt på sokkelstenene, idet jorden under dem er sunket.*
- *Ved et let tryk på overkanten af stenene rokkede de, med fare for at vælte.*
- *Ved arbejde tæt op ad stenene, kan man let komme til at skubbe til dem, idet pladsen omkring stenene er smal.*

Vejledning til at efterkomme påbuddet

Virksomheden kan efterkomme påbuddet ved at sikre at de ansatte ikke udfører arbejde i nærheden af de løse sten, eller ved at sikre at de ikke kan vælte.

I og som kan læse mere om nedfald af genstande på vores hjemmeside:

60 cm høje og et tryk på 35kg?

Miljøhuset har haft et konstruktivt telefonmøde med Arbejdstilsynet, der oplyser, at de IKKE ser på, hvor høj stenen er eller, hvor stort et tryk den kan tåle.

De ser på om der er en konkret risiko for personskade ved arbejde i nærheden af en sten!

Det betyder også, at myten om 60cm og 35 kirkegården ikke holder. Det er Københavns Kommune, der har lavet denne interne regel, og som mange har taget til sig. Det har hele tiden været Miljøhusets holdning, at Københavns kommune er en arbejdsgiver og ingen arbejdsgiver kan lave en landsdækkende regel.

Det kan KUN den myndighed, der har tilsyns-og regelområdet – i dette tilfælde Arbejdstilsynet, der også har oplyst til Miljøhuset, at de har set mange små sten, der fx står højt, kan falde langt og lave lige så store personskader som en 60cm sten kan.

AT påbuddenes betydning for folkekirkens arbejdspladser:

I de aktuelle tilfælde er der afgivet en frist til at få bragt forholdene i orden på 5 måneder, hvilket er helt fair, fordi det kan være en stor opgave. Desværre ser Miljøhuset, at menighedsråd har svært ved at gøre noget ved det, og først henvender sig til os efter 2-3 måneder.

Helt konkret betyder det for Folkekirkens kirkegårde:

- Alle kirkegårde skal i gang: her er en kendt risiko, der også nu er et påbudsområde. Kendte risikoer SKAL der handles på – og hvis man ikke gør det er det både i Arbejdstilmiljøloven og i erstatningsansvarsloven skærpende omstændigheder, der kan flytte ansvaret op i en anden og mere restriktiv straf ramme.
- Alle steder skal det sikres, at gravsten - uanset ejerforhold står, så de ikke kan påføre legemsbeskadigelse på hverken besøgende eller ansatte.
- Menighedsrådet/kirkegårdsbestyrelsen kan vælge enten at sikre stenene, lave midlertidige løsninger eller lægge stenene ned.

STEN FØRSØGT LIMET	VÆLTET STEN	STEN SAT NED
 <p data-bbox="272 1352 475 1384"><i>Foto: Miljøhuset</i></p>	 <p data-bbox="715 1352 917 1384"><i>Foto: Miljøhuset</i></p>	 <p data-bbox="1157 1352 1359 1384"><i>Foto: Miljøhuset</i></p>

KONKRET FREMGANGSMÅDE

Hvis du vil have styr på jeres usikre sten, kan du bruge denne vejledning og følge den i den rækkefølge vi har skrevet den i. Så kommer du hele vejen rundt.

Gå de usikre sten igennem

APV på gravsten

Når kirkegården skal efterses for usikre gravsten, skal der bruges samme metode, som når der laves en helt almindelig APV:

1. **Planlægning af eftersynet:** aftal hvordan I går frem fx hvem der skal med på vurderingen – Miljøhuset anbefaler en graver, der kender stenene og ejerforholdet og max en fra menighedsrådet fx kirkeværgen. I kan også få hjælp hos Miljøhuset til at lave vurderingen (her går vi i de fleste tilfælde alene sammen med graveren).
2. **Kortlægning af risikoer.** Brug tjekskemaet, se særskilt vejledning til det. Kortlægning tager ca. 2-3 timer for en mellemstor kirkegård.
3. **Beskrivelse og risikovurdering.** Brug tjekskemaet, se særskilt vejledning til det
4. **Prioritering og handleplan.** Brug tjekskemaet, se særskilt vejledning til det
5. **Opfølgning og kontrol.** Efterhånden som stenene bliver sikret, skal I kontrollere om de står OK se afsnittet om kontrol.

ALLE GRAVSTEN (uanset ejerforhold) PÅ KIRKEGÅRDEN SKAL EFTERSES.

Kan de rokke, så de udgør en fare for at vælte og kan fx påføre legemsbeskadigelse på ansatte, besøgende og legende børn, skal de sikres, så risikoen er væk.

Miljøhuset laver stenapv	Miljøhuset laver stenapv	Stort lapidarie
		
<i>Foto: Miljøhuset</i>	<i>Foto: Miljøhuset</i>	<i>Foto: Miljøhuset</i>

RISIKOVURDERING

Når I laver jeres stenAPV, skal der laves en risikovurdering, der samtidig er et prioriteringsredskab til at få de sten håndteret, der har den største risiko først.

Mens I går rundt og tjekker jeres sten med tjekskemaet (se nedenfor), SKAL I lave en risikovurdering fx efter nedenstående retningslinjer.

RISIKOVURDERING		KONSEKVENNS (K) skadens alvorlighed hvis stenen vælter		
		1 Ingen / minimal skade	2 Mærkbar skade	3 Alvorlige skader
SANDSYNLIGHED (S) for at stenen kan vælte	1 Stenen står rimelig godt fast, men kan bevæge sig lidt	1 Helt ubetydelig risiko	2 SMÅTING	3 PERSON KAN SELV KOMME FRI
	2 Stenen kan røkkes og kan vælte	2 SMÅTING	4 PERSON KAN SELV KOMME FRI	6 PERSON ER FASTKLEMT KAN TILKALDE HJÆLP
	3 Stenen kan vælte ved let berøring	3 PERSON KAN SELV KOMME FRI	6 PERSON ER FASTKLEMT KAN TILKALDE HJÆLP	9 PERSON ER FASTKLEMT KAN IKKE TILKALDE HJÆLP

6 og 9.: Risikovurderinger i det røde område er AKUT, og der skal handles omgående, helst omgående. Der skal laves en midlertidig foranstaltning.

6: er sten hvor ansatte eller besøgende ikke selv kan komme fri men kan tilkalde hjælp, hvis de vælter.

9: er sten hvor ansatte eller besøgende ikke selv kan komme fri OG IKKE kan tilkalde hjælp, hvis de vælter.

3 og 4.: Er sten der kan give åbne sår og brudskader hvis de vælter.

Risikovurderinger i det gule område forudsætter normalt professionel assistance, men nogen sten, kan I håndtere selv. Der skal laves en tidsplan for arbejdet med stenen.

1 og 2.: Risikovurderinger i det grønne område er ubetydelige og medtaget ikke i vurderingen.

Tjekskema og vejledning i brug

En APV skal altid kunne dokumenteres. Skemaet er til brug både for APVen, men også for jeres egen skyld, så det efterfølgende er let at identificere risikostenene. Skemaet kan også bruges, når de sten I skal have hjælp til, skal i en udbudsrunde hos stenhuggerne.

Når I går jeres runde på kirkegården, så giv jer god tid - ellers skal I ud flere gange!

Identifikation af hver sten er vigtig, og skal ske, så I helt præcist kan vide og dokumentere, hvilken sten det handler om. Påfør gravstedsnummer og tag et billede af stenen.

Risikovurderingen skal bruges til at prioritere hvilke sten, der skal sikres som de første og hvor risikoen fx er 6 eller 9. En her og nu løsning er reelt at lægge stenen ned! Også selv om det er ejet af gravstedsejer og virker som en voldsom ting. Alternativt kan der spærres af med fast afspærring. Miljøhuset har også set, at der er sat jordspyd på begge sider af gravstenen.

Ejerforholdet og handling Sæt X i den rubrik, der passer til ejerforholdet.

Afdeling	Nummer		Højde	Bredde	Risiko vurdering	Privatejet Legat	Kirkegår- dens egen Fredet Lapidarie	Nedlæg- ges	N o t a t e r

EKSEMPEL PÅ UDFYLD SKEMA

Q	1-4		80	80	4	X			
	LAPIDARIE				4		18STK		
S	1-2		100	90	6	X			

Når APVtjecklisten er udfyldt, kan I tælles sammen, hvor mange sten det drejer sig om.

Bearbejdning af resultaterne fra APVen

Når APVen er færdig, skal resultatet bearbejdes. Hvis der er sten, som menighedsrådet selv skal betale for at få sikret anbefales det, at sende hele APVen i menighedsrådet til vurdering og beslutning.

Når det er sket, kan APVen reduceres og sten, der skal nedlægges og fjernes, kan slettes i APVen.

Indhent tilbud hos stenhuggere

Det er Miljøhuset erfaring, at det er de store kæder og enkelte lokale stenhuggere, der dels ved hvordan de skal håndtere stenene og hvilke metoder, der er de langtidsholdbare.

Al sikring med cement, fliseklæb, tagpap og lim er der ingen, der vil garantere en langtidsholdbar løsning på.

Få derfor et tilbud, hvor det fremgår, hvilken garanti stenhuggeren kan tilbyde jer. Stil krav om min følgende:

- materialevalgets holdbarhed (antal år) og som minimum i enhver aktuel gravfredningsperiode (max 25 år).
- den valgte metodes holdbarhed (med forbehold for at gravsteder kan "sætte sig")
- evt andre forhold som udbyderen vil garantere

Send nu jeres oversigt over de sten, I skal have hjælp til, i udbud hos professionelle.

<p>Krav til stenhuggeren</p> <p>Stil nogle få, men berettigede krav til stenhuggeren:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Overholdelse af al dansk lovgivning herunder - Sten må ikke kunne vælte - Ingen brug af pesticider - Ingen enkeltmandsløft over 25kg - Ingen 2 mandsløft over 40kg - Korrekt brug af tekniske hjælpemidler - Bruge af relevante personlige værnemidler (sikkerhedssko, støvmaske. når der bores/skæres, øjenværn, høreværn m.v) - Aflønning efter dansk overenskomst/danske forhold - Der skal på opfordring kunne fremvises en lovpligtig apv for dette arbejde. - Dokumentation for ansvarsforsikring eller medlemskab af BYG. 	<p>Miljøhuset vurderer sten</p> <p><i>Foto: Miljøhuset</i></p>
--	--

Kirkegårdsvedtægten ændres fremadrettet

Miljøhuset anbefaler, at kirkegårdsvedtægten skal have en bestemmelse om, at sten skal opstilles forsvarligt.

Ordlyden kunne fx være:

Gravminder skal funderes så forsvarligt og professionelt, at der ikke kan opstå fare ved at gravsætte i et tilstødende gravsted.

Gravmindet skal endvidere opstilles uden risiko for, at ansatte eller besøgende kan komme til skade ved færden på gravstedet.

Kirkegårdslederen og kirkegårdsudvalget skal godkende opstillingen. Hvis en kontrol viser, at en opsat gravsten har en risiko for at vælte, vil gravstenen blive lagt ned uden yderligere varsel, og uden ansvar for Kirkegården. Gravstedsejer vil blive kontaktet. Konstateres det ved leveringen af et gravminde, at der er risiko for at gravmindet kan vælte, vil det blive afvist og returneret for opstillersens regning.

Eksempler på sikring af sten

Lodretstående sten

Soklen sikres, så den står vandret og den stabiliseres i jorden.

Der bruges udelukkende min. 16mm syrefri rustfri ståltapper som standard. Ved sten over 100cm i højden bruges min. 18 mm. Ved sikring af de helt små sten kan der bruges 14mm. Almindelige standardsten tappes med to tapper, der bores min. 7 cm ned i soklen og min. 14 cm op i stenen.

Er soklen tynd og kan den vippe, og stenen kan vælte, kan bores der huller helt gennem soklen og bankes tapper min. 1 meter ned i jorden eller der opsættes en ny sokkel. Evt sikres sten og sokkel på anden måde.

Der må ikke alene anvendes cement, fliseklæb og lim – det er ikke langtidsholdbart. Ved fastgørelse af tapper i sokler kan anvendes det nødvendige fastgørelsesmateriale.

<p>BRUG ALTID TO TAPPER</p> <p><i>Foto: Miljøhuset</i></p>	 <p><i>Foto: Tryggsten</i></p>	 <p><i>Foto: Tryggsten</i></p>	<p>DER TAPPES GENNEM STEN OG SOKKEL</p> <p><i>Foto: Tryggsten</i></p>
---	---	--	--

Skråtlægning af sten

En del vil kunne stilles i en skrå stilling, lænende bagud med en støttesten på bagsiden.

Flere af de nuværende skråtstillede sten, kan trykkes på overkanten og dermed komme til at stå mere skråt end de gør, så de også dermed sikres bedre mod at kunne vælte frem. (den billigste metode).

Bag stenen lægges en lille sten	Stenen er på plads
	
<p style="text-align: center;"><i>Foto: Miljøhuset</i></p>	<p style="text-align: center;"><i>Foto: Miljøhuset</i></p>

Midlertidige løsninger

<p>Når sten er vurderet til 6 eller 9, skal de sikres omgående:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Enten ved at de lægges ned ➤ Der laves en aftale med en stenhugger omgående ➤ Eller stenen sikres midlertidigt (er ikke specielt kønt?) <p>Risikoen er kendt, derfor skal der handles her og nu</p>		<p style="text-align: center;">MINEBÅND RUNDT OM STENEN</p> <p style="text-align: center;"><i>Foto: Miljøhuset</i></p>
<p style="text-align: center;">MINEBÅND OG ADGANG FORBUDTSKILT</p> <p style="text-align: center;"><i>Foto: Miljøhuset</i></p>	<p style="text-align: center;">PÆL BAGVED OG BÅND RUNDT OM</p> <p style="text-align: center;"><i>Foto: Tryggsten</i></p>	<p style="text-align: center;">PÆL BAGVED OG BÅND RUNDT OM</p> <p style="text-align: center;"><i>Foto: Tryggsten</i></p>

Kontrol

Når sikringen er afsluttet, skal du sørge for, at der er kontrol af det udførte arbejde.

Kontrollen skal omfatte:

- Står stenen sikkert uden risiko for at vælte
- Er den tappet, må den ikke kunne væltes af taperne
- Er arbejdet udført efter de retningslinjer I har bestilt

Hvis gravstedsejeren selv har foretaget sikringen, kan Miljøhuset anbefale, at give dem denne vejledning før arbejdet påbegyndes og at lave kontrol under arbejdet og lige efter + 1 x årligt.

Er sognet abonnementskunde hos Miljøhuset, laver vi stikprøvekontrol under vores årlige besøg.

HJÆLP TIL DEN ARBEJDSMILJØFAGLIGE VURDERING

Kontakt Miljøhuset og få et tilbud på hjælp til vurderingen: Det vil sige en stenAPV og en rapport med hele logbogen og en sammentælling.

Vi giver tilbud både til enkelte sogne og til provstier.

God arbejdslyst
Miljøhuset
Sommeren 2018

Sten på 120x120 væltet på Sjælland	En fredet sten	Lapidariesten
 <p data-bbox="272 1854 475 1883"><i>Foto: Miljøhuset</i></p>	 <p data-bbox="715 1854 917 1883"><i>Foto: Miljøhuset</i></p>	 <p data-bbox="1153 1854 1356 1883"><i>Foto: Miljøhuset</i></p>